

سخن نهاد

نظام دسترسی و حرکت، در شهر انسانی یا شهر ماشینی؟ علیرضا عندلیب / رئیس نهاد برنامه‌ریزی توسعه شهری تهران

هنگامی که به مفهوم شهر از زاویه حرکت، مبدأ و مقصد می‌نگریم، توجه به این نکته مهم است که نهادهای ذهنی ما چه تصویری را در ذهنمان تجسم می‌کند. اصالت در این شهر یا ماشین است یا با انسان؟ چرا که در حالت اول، تصویر ذهنی ما از شهر مجموعه‌ای از شبکه خیابان‌ها و بزرگراه‌ها خواهد بود که خودروها به سرعت می‌توانند آنها را در نوردند و به «مقصد» برسند. در چنین شهری، نظام دسترسی و حرکت، نظامی است با حاکمیت عنصر سواره که مفهوم شبکه دسترسی و خیابان در آن تنها در چارچوب مفاهیم «ترافیکی» تعریف می‌شود و در نتیجه نگاه برنامه‌ریز در آن صرفاً جنبه‌های ترافیکی را پوشش می‌دهد.

اما در حالت دوم، ذهن ما شهری را به تصویر می‌کشد که در آن خیابان، فضای «حضور» است و صرفاً محلی برای رفت و آمد به‌شمار نمی‌آید. در چنین خیابانی عناصر اجتماعی، تاریخی - شخصیتی، هویتی و طبیعی، ملموس و مورد توجه بوده و معنا پیدا می‌کند. در چنین شهری نظام دسترسی و حرکت، نظامی با حاکمیت پیاده است که مفهوم ترافیکی خیابان در کنار مجموعه وسیعی از مفاهیم اجتماعی و اقتصادی شهر می‌نشیند و ما را به یک «فضای شهری» رهنمون می‌شود. فضای شهری که در آن مفاهیمی مانند بلوار، پیاده‌راه، مبلمان شهری، سیمای بصری، فضاهای مکث و استراحت و ... معنا پیدا می‌کند و بر انسان و جنبه‌های گوناگون کیفی زندگی او تمرکز دارد. این کارکرد اجتماعی و اقتصادی خیابان، از یک سو توسط شهروندان تعریف می‌شود و از سوی دیگر خود، تعریف‌کننده هویت شهروندان است. چنین خیابانی به مثابه فضای شهری می‌تواند تصویری روشن در ذهن شهروندان شکل دهد که نتیجه آن ارتقای حس تعلق به مکان و افزایش هویت جمعی است.

با در نظرگیری این دو تصویر متفاوت از شهر و در برخورد با کلان‌شهری مانند تهران - همراه با تمامی پیچیدگی‌ها و مسائل آن - نمی‌توان در سطح تصاویر ذهنی و تخیلات خود از «شهر مطلوب» متوقف ماند. نیاز حیاتی پاسخگویی به مسایل و مشکلات پیچیده روزمره شهر تهران در عمل نیز اجازه چنین توقفی را به مدیریت شهری نمی‌دهد. اما پرسش مهم آن است که آیا پاسخ به مسایل و مشکلات جاری تهران باید موجب پاک شدن تمامی هتجارها و ارزش‌های وجودی «شهر مطلوب» و «کیفیت زندگی شهری» شهروندان شود؟ یا آنکه باید با رویکردی مناسب به نقطه تعادلی در پاسخ به مسایل شهر و شاخص‌های زندگی مطلوب شهری دست یافت؟

بررسی طرح جامع جدید شهر از نظر نظام دسترسی و حرکت مشخص می‌کند که این طرح، اگرچه توجهی را به رویکرد دوم از خود نشان می‌دهد، اما عملاً در مسیر تأکید بر حل مسایل و مشکلات ترافیکی شهر، که طلب و خواست عمومی نیز به شمار می‌رود، از نقطه تعادل بین دو رویکرد مذکور دور می‌شود.

مسئله پیش رو در این مرحله و مقطع زمانی این است که "چه باید کرد؟". پاسخ را می‌توان در تلاش همگانی کارشناسان حوزه‌های حرفه‌ای و تخصصی مرتبط، جستجو نمود تا بتوان بر اساس آن به طراحی برنامه‌ها و راهکارهای عملیاتی مشخصی پرداخت. این برنامه‌ها و راهکارهای عملیاتی می‌توانند به لحاظ رویکردهای عملی برای حل مسایل و مشکلات شهر تهران، توجه به شاخص‌های شهر و زندگی شهری مطلوب و همچنین نیازهای آینده شهر، پاسخ هر سه موضوع را در نقطه‌ای به نام «اعتدال منطقی» ترسیم نماید؛ به گونه‌ای که تمامیت هیچکدام، فدای دیگری نشود.

در این چارچوب، استفاده از ظرفیت‌های پیش‌بینی شده در طرح جامع تهران، مانند نظام بازبینی و بهنگام‌سازی طرح، به‌عنوان حلقه واسطی بین دیگر اجزای نظام مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه شهری تهران و همچنین استفاده از راهکارهای کارشناسان تخصصی و حرفه‌ای الزامی است. مجموعه حاضر نیز، گامی در جهت ترویج و پیش‌برد این اقدام به‌شمار می‌آید.

باید به خاطر بسپاریم و این حقیقت را فراموش نکنیم که مشکلات امروز نتیجه برنامه‌های ناقص و راهکارهای دیروز ما است. عدم توجه به راهکارهای معطوف به نقطه تعادل نیازهای امروز و فردای ما و همچنین شاخص‌های زندگی و شهر مطلوب، آینده‌ای مشابه امروز، با مشکلات بیشتر را برای ما رقم خواهد زد.

ویژه‌نامه نهاد توسعه تهران، مجله‌ای اختصاصی برای مسایل شهر است که به سفارش و پشتیبانی «نهاد برنامه‌ریزی توسعه شهری تهران» به ضمیمه ماهنامه منظر منتشر می‌شود. شهر، به مثابه پیشرفته‌ترین دستاورد تمدن انسان، آن‌چنان که شأن اوست شناخته نشده است. در جامعه ایران، علی‌رغم سنت پویا و عظیم شهرنشینی، این نقیصه بیشتر چهره می‌نماید. «نهاد برنامه‌ریزی توسعه شهری تهران» که رسالت هدایت طرح‌های توسعه شهری تهران را برعهده دارد با درک منطقی و واقع‌بینی از مسئله، توسعه فرهنگ شهر و گسترش مطالعات شهری را در میان فعالیت‌های خود برنامه‌ریزی کرده است. بومی ساختن مسئله شهر در جامعه ایران و کشف راه‌حل‌های متناسب شرایط اجتماعی، هدفی است که از طریق رشد پژوهش‌ها و گسترش مطالعات علمی و نقد تجربه‌های جاری حاصل می‌شود. ویژه‌نامه نهاد توسعه تهران درصدد است در این زمینه گام بردارد.

- سخن نهاد / ۲
- حمل‌ونقل عمومی انطباقی / ۳
- جامعه‌شناسی مصرف اتومبیل در تهران / ۶
- تأملی بر رویکرد خردباورانه به معضلات ترافیکی / ۱۰
- برخورد روشمند در مدیریت حرکت عابر پیاده / ۱۴
- مشارکت اجتماعی و حمل‌ونقل / ۱۸
- بررسی نقش پیاده راه در حیات شهر / ۲۲
- ملاحظات کاربردی در برنامه‌ریزی پایانه‌های شهری / ۲۶
- بررسی سیاست‌های حاکم بر طراحی پیاده‌راه خط‌آهن «برسی» پاریس / ۲۸
- راهبردهای ساماندهی قلمرو ایستگاه‌های مترو / ۳۰

هیئت تحریریه ویژه‌نامه

دکتر علیرضا عندلیب

دکتر ناصر براتی / دکتر سید عبدالهادی دانشپور

دکتر غلامرضا کاظمیان / دکتر شریف مطوف

دکتر کیانوش ذاکر حقیقی